

KRONİK.

Hafız Esad'ın Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler

Dr. Çağrı Erhan, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi

Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad 10 Haziran 2000 Cumartesi sabahı, Lübnan Devlet Başkanı Emil Lahud ile yaptığı telefon görüşmesi sırasında geçirdiği kalp krizi sonucunda öldü. Lahud'un açıklamasına göre Esad'ın son sözleri "devletlerimiz için daha iyi bir gelecek inşa etmek bizim kaderimizdir" şeklindeydi. 69 yaşında yaşama veda eden Esad 1971'den beri Suriye'yi yönetmekteydi. Ölümü, Suriye'de, Ortadoğu'da ve tüm dünyada heyecanlı karşılandı.

Aslında Hafız Esad'ın kalıcı bazı sağlık sorunları bulunduğu ve uzun süredir tedavi gördüğü bilinmekteydi. 1983'te bir kalp krizi geçirmiş ve bundan sonra eski sağlığına hiçbir zaman tam olarak kavuşamamıştı. "Veliyaht" olarak yetiştirdiği büyük oğlu Basil'in 1994'te bir trafik kazasında ölmesinden sonra, Londra'da eğitim görmekte olan küçük oğlu Başar'ı Şam'a çağırması ve onu kendi yerine hazırlamaya başlamıştı. Orduya sokulan Başar'ın rütbesinin hızla yükseltilmesi, ordu içinde Başar'a muhalif olabilecek kişilerin hızla emekliye sevk edilmesi, askeri istihbarat örgütünün başına Hafız Esad'ın damadının getirilmesi, başta eski başbakan ve Meclis başkanı Mahmud Zubi olmak üzere çok sayıda bakanın yolsuzluk suçlamalarıyla görevlerinden alınması ve yerlerine Başar'a yakın isimlerin atanması, Şam'da çok yakın bir gelecekte iktidarın babadan oğula aktarılacağına işaretleri olarak yorumlanmaktaydı. Yine de, dünyanın en önemli petrol kaynaklarının bulunduğu Ortadoğu'nun kaderini belirleyecek olan Suriye-İsrail barış görüşmelerinde, ağır aksak da olsa bir uzlaşmaya doğru ilerlendiği bir ortamda gelen bu ölüm, tüm dünyada "zamansız" ve "beklenmedik" bir gelişme olarak değerlendirildi.

30 yıllık iktidarı boyunca ülkesini "demir yumrukla" yöneten Hafız Esad'dan sonra Suriye'de başlayabilecek iktidar mücadelesinin tüm bölgeyi etkisine alabilecek bir "tufana" dönüşme ihtimali, Ortadoğu'da kalıcı bir barışın sağlayacağı meyvelerden yararlanmak isteyenleri endişelendirdi. 13 Haziran 2000'de Şam'da düzenlenen cenaze törenine katılan çok sayıda yabancı ülke temsilcisinin, Başar Esad'a taziyelerini sunarlarken, ondan, babasının Ortadoğu barışı için attığı önemli adımları devam ettirmesini istemeleri, Suriye'nin bölgedeki kilit rolünü ve Hafız Esad'dan sonra iktidarı elinde bulunduracak kişinin taşıdığı önemi gözler önüne sermekteydi. Bu kilit rolün ve önemin ortaya çıkışını daha iyi algılayabilmek için, Hafız Esad'ın yaşam öyküsüne göz atmakta yarar vardır.

Hafız Esad, Fransız manda yönetimi altındaki Suriye'nin Lazkiye kenti yakınlarındaki bir köyde Nusayri bir ailenin çocuğu olarak 1930'da dünyaya geldi. Asıl adı Hafız Vahaş'tı. Nüfusun % 74'ünü oluşturan Sünni Müslümanların ticareti elinde tuttukları Suriye'de, % 11'lik bir azınlık olan Nusayriler tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta, bürokrasi ve ordu gibi maaşlı işlere ilgi göstermekteydiler. Hafız Vahaş da ailesi tarafından bir askeri okula gönderildi. 1946'da Suriye'nin bağımsızlığına kavuşmasından sonra savaş pilotu olarak yetiştirilen Hafız Vahaş, adını Hafız Esad olarak değiştirdi. Gençlik yıllarından itibaren siyasetle ilgilenmeye başladı. 1952'de Cemal Abdülnasır'ın Mısır'da iktidara gelmesiyle hızla tüm Arap dünyasında yükselişe geçen pan-arabist görüşlerden etkilendi. 16 yaşında katıldığı Baas Partisinin, sosyalist, Arapları birleştirmeyi hedefleyen ve özgürlükçü düşünceleri Esad'ı derinden etkiledi. 1958-1962 yılları arasında süren, Mısır ve Suriye'nin oluşturduğu Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyimi sırasında, Baas ideolojisini tam anlamıyla benimsedi. 1966'da gerçekleşen ve Nusayrilerin iktidarın kilit noktalarını ele geçirmesiyle sonuçlanan askeri darbeye etkin rol üstlenen Esad, savunma bakanlığı görevine getirildi.

Suriye yönetiminin etkili kademelerine kendine sadık kişileri getirmesi sayesinde, Suriye ordusunun büyük darbe yediği 1967 Arap-İsrail Savaşı ve Eylül 1970'te başarısızlıkla sonuçlanan Suriye'nin, Ürdün ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasındaki silahlı çatışmalara müdahale etme girişimine rağmen, Hafız Esad gücünden bir şey kaybetmedi. 1970 sonunda bir darbe gerçekleştiren Esad 1971'de anayasal yollardan devlet başkanlığına "seçildi".

Ölümüne kadar sürdürdüğü devlet başkanlığı görevi sırasında Esad, mensubu olduğu Baas partisinin ideolojisini yönetim anlayışının temeline oturttu. Fakat selefi Salah Cedid'in radikal Baasçılığının aksine, pragmatist bir yaklaşım sergiledi. Esad tarafından yeniden yorumlanan Suriye Baas Partisi ideolojisi, Ortadoğu'daki Arap ülkelerinin, yüce bir liderin yönetimi altında, sosyalist ve laik bir anlayışla bir araya gelmelerini öngörüyor ama, iktidarda kalabilmek için sol ve sağ, kavim ve kabile, din ve laiklik arasında gidip gelmeleri de meşru sayıyordu. Esad bu anlayışını, bir yandan Nusayri azınlığın Sünni çoğunluk üzerindeki hakimiyetini güçlendirmek, diğer yandan da, Lübnan, Ürdün ve Türkiye'nin bazı topraklarını içine alan "Büyük Suriye"yi yaratma girişiminde kullandı.

70'li yıllar boyunca Sovyetler Birliği'nden askeri ve teknik yardım alan Esad, "Büyük Suriye" hayalini tek başına gerçekleştiremeyeceğinin farkındaydı. Fakat, 1973'te Arap ordularının İsrail karşısında bir kez daha başarısızlığa uğradığı Ramazan (Yom Kippur) Savaşı'ndan sonra Mısır'ın ABD'nin girişimleriyle başlatılan barış görüşmelerine taraf olması ve Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın İsrail Başbakanı Menahem Begin ile el sıkışarak 1979'da Camp David antlaşmalarını imzalaması, Esad'ı Ortadoğu'daki en önemli müttefikinin

desteğinden yoksun bıraktı. 1975'te Lübnan'daki iç savaşı sona erdirmek bahanesiyle bu ülkeyi işgal eden Hafız Esad, Camp David antlaşmalarının ardından F.K.Ö.'nün Lübnan'dan İsrail'e saldırılar düzenlemesine göz yumdu. Bu arada 1980'de Sovyetler Birliği ile 20 yıl süreli bir askeri işbirliği antlaşması imzalayarak gücünü artırmaya çalışan Esad, İsrail'in Haziran 1982'de Lübnan'a saldırmasına, ülkenin büyük bölümünü işgal etmesine, F.K.Ö.'ye büyük bir darbe vurmasına ve Lübnan'daki Suriye hava savunma sistemleriyle 40 Suriye savaşı uçağını imha etmesine engel olmadı.

İsrail karşısında bir kez daha mağlubiyeti tadan Esad, 1982'de kendi iktidarını sallayabilecek bir iç tehdit karşısında son derece acımasız bir tutum sergiledi. Muhalif Sünnilerin oluşturduğu Müslüman Kardeşler örgütünün üslediği Hama kenti, Hafız Esad'ın kardeşi Rıfat Esad yönetimindeki Savunma Tugayları tarafından haritadan silindi. Hama katliamı sırasında onbinden fazla sivil Suriyeli öldürüldü. Bir yıl sonra bu kez Rıfat Esad, Hafız Esad'ın bir kalp krizi geçirmesinden yararlanarak darbe girişiminde bulundu. Fakat başarısız olarak Avrupa'ya sürgüne gönderildi.

Sovyetler Birliği'nde yaşanan değişime paralel olarak, Moskova'dan Şam'a aktarılan yardımın azaldığı 80'lerin ikinci yarısında Hafız Esad, ülkesinde yaşanan ekonomik darboğazı gidermek için, işgal altında bulundurduğu Lübnan'da kaçakçılığı ve uyuşturucu madde üretimi ve satışını denetimi altına aldı. Ayrıca Suriyelileri Lübnan'da çalışmaya yönlendirdi. Fakat bu politikalar, Suriye ekonomisinin düzelmesine yardımcı olmadığı gibi, uluslararası camiadaki itibarının azalmasına da neden oldu.

Esad, 80'lerin ikinci yarısında dış politika alanında kendisini zor durumda bırakacak bazı tehlikeli girişimlerde de bulundu. Lübnan'da üslenen İran yanlısı Hizbullah örgütünün İsrail'e saldırılarda bulunmasına yardımcı olurken, bir yandan da Türkiye'ye karşı terörist eylemler yürüten PKK'nın Suriye topraklarına yerleşmesine göz yumdu. Bu tutumuyla Hafız Esad, terörist örgütlerin hamisi haline geldi. 1986'da ABD Suriye'ye diplomatik yaptırımlar uygulamaya başladı.

2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez Krizi Hafız Esad'ın, dış politikasını gözden geçirmesine ve yeni açılımlara yönelmesine yardımcı oldu. Pragmatizmi dış politikasının ana unsuru olarak benimseyen Esad, Sovyetler Birliği ile sürdürdüğü yakın ilişkinin artık kendisine bir yarar sağlamadığının farkına vararak, Irak'a karşı ABD'nin öncülüğünde oluşturulan koalisyon güçlerine destek verdi. Irak, askeri açıdan Suriye'den güçlü tek Arap ülkesi durumundaydı. Esad, Irak'taki Sünni Baas yönetiminin kendi ideallerinin önünde bir engel olduğunun bilinciyle, İran-İrak savaşı boyunca Tahran'a destek vermişti. Dolayısıyla, Irak karşısında cephe alması çok önemli bir politika değişikliği değildi. Asıl önemli olan, Suriye'nin uzun yıllar boyunca gergin ilişkiler kurduğu ABD ile aynı tarafta yer almasıydı. Nitekim Körfez Krizi

boyunca, Suriye'nin coğrafi konumundan kaynaklanan, Ortadoğu'daki kilit rolünü sürekli vurgulayan Esad, iki kutuplu dünyanın sona ermekte olduğunu da görerek, 1991'de Madrid'te başlayan Ortadoğu Barış Konferansı'na ülkesinin katılımını sağladı.

Öte yandan, 1998 sonbaharında Türkiye'nin yürürlüğe koyduğu kontrollü tırmandırma politikası karşısında köşeye sıkıştığını farkederek Esad, PKK'ya yıllardır verdiği desteği en alt düzeye indirerek, Abdullah Öcalan'ın Şam'dan çıkarılmasını sağladı. Fakat Esad, Suriye ile İsrail ve Türkiye arasında oluşmaya başlayan diyalog ortamının somut meyvelerini göremeden sahneden çekildi.

Hafız Esad, darbelerin sıradanlaştığı Ortadoğu'da her zaman kaygan zemine oturan yönetim koltuğunu üç temel unsurla sağlamlaştırdı: Ordu, Baas ve El-Muhaberat.

1966'da Nurettin El-Attasi Hükümeti'nde savunma bakanlığı görevine getirildiği günden itibaren Suriye ordusunu sistemli bir şekilde kendisine bağlayan Esad, ordu kademelerinde Nusayrilerin çoğunlukta olmasından akıllıca yararlandı. Sık sık yapılan revizyonlarla, orduda sorun çıkarabilecek kadrolar tasfiye edildi.

Genç yaşta üye olduğu ve hızla yükseldiği Baas Partisi Esad'ın ikinci dayanağı oldu. Görünüşte çok partili ama aslında tek partinin hakim olduğu bir siyasal sistemde, o tek partiyi bir bütün olarak hareket ettirebilmenin önemini kavrayan Esad, partinin tüm üst düzey kadrolarını yakınlarından oluşturdu. Bunların çoğu, ölmedikçe değişmeyen kemikleşmiş isimler olarak görevlerinde kaldılar. Öte yandan, Sünniler içinde kendisine sadakatlerinden emin olduğu, Abdülhalim Haddam (Devlet Başkan Yardımcısı), Hiikmet el Şihabi (eski Genelkurmay Başkanı), Mustafa Tlas (Savunma Bakanı) gibi isimleri de önemli görevlere getirmekten çekinmedi. Ordunun üst kadrolarının % 90'ı Nusayrilerden oluşmaktayken, Baas Partisinin en önemli 21 kişisinden sadece ikisi Nusayriydi. Fakat bu tablo, ordudaki durumun Baas tarafından dengelendiği şeklinde yorumlanamaz. Çünkü bu kişilerin hepsi Esad'ın tek adam yönetimine yürekten bağlılık duyan kişilerdi.

Esad'ın üçüncü dayanağı ise, aslında birbirinden bağımsız ama tümü Esad'a bağlı birimler halinde çalışan istihbarat örgütü El-Muhaberat'tı. Temel işlevi, muhalif kıpırdanmaları haber alıp, yok edilmelerini sağlamak olan El-Muhaberat üyeleri, dış politika alanında ise, Hamas'tan PKK'ya çok sayıda terör örgütü ile, Suriye'nin çıkarları doğrultusunda ilişki kurmakla görevliyidiler.

Bu üç temel unsura dayanırken Esad'ın uzun yıllar iktidarda kalabilmesinde, pragmatik, totaliter ve acımasız yaklaşımları etkili oldu. Hafız Esad'ın ölümünden sonra yerine geçen Başar Esad'ın, bir yandan üç temel unsuru elinde tutabilmeyi, aynı anda babasının yönetim karakterini sergileyebilmeyi başarıp başaramayacağı henüz belirgin değil.

Hafız Esad'ın ölümünden hemen sonra Suriye parlamentosu, devlet başkanlığı seçilme yaşını 40'tan, Başar'ın yaşı olan 34'e indiren bir anayasa değişikliği yaptı. Bu arada, Suriye devlet başkanlığına vekalet eden Abdülhalim Haddam, rütbesini albaylıktan korgeneralliğe yükselttiği Başar'ı silahlı kuvvetler başkomutanlığına atadı. Ardından, Baas Partisi yönetimi, Başar Esad'ı devlet başkanlığına aday gösterdi. Anayasa gereği bu konu 25 Haziran'da Suriye parlamentosunda ele alınarak Başar'ın adaylığını onayladı. Bunu takiben yapılan halk oylamasında da Başar'ın devlet başkanlığı kesinleşti. Bütün bu gelişmeler ancak diktatörlüklerde görebileceğimiz bir hızla yaşandı. Başar Esad'ın babasının koltuğuna çok kısa bir sürede oturdu. Ama bu koltukta sorunlardan ne derece uzak biçimde oturabileceği büyük bir soru işareti.

Başar Esad, 1994'ten beri devlet başkanlığına hazırlanıyordu. Hafız Esad bir yandan, genç ve tecrübesiz oğlunu Suriye'nin iç ve dış politika öncelikleri hakkında yoğun bir eğitime tabi tutarken, diğer yandan da ordunun, Baas'ın ve Arap ülkelerinin oğluna destek olmalarını sağlamaya çalıştı. Başar 1994 sonunda orduya sokularak rütbeleri hızla yükseltildi. Başar'ın küçük kardeşi Mahir de orduda etkin bir göreve getirildi. Hafız Esad, kızlarından birini Sünni bir subayla evlendirerek, Başar'a Sünni kesimin de destek olmasının yolunu açtı. Baas içinde gücü gün geçtikçe yükselen Başar, bu yılın başında hakkında yolsuzluk iddiaları bulunan Suriye başbakanının da aralarında bulunduğu çok sayıda üst düzey Baas mensubunu tasfiye etti. Aslında bu, perde arkasından Hafız Esad tarafından yönlendirilen, devlet yönetimini Başar muhaliflerinden temizleme operasyonundan başka bir şey değildi. Son olarak Hafız Esad, son iki yıldır, Başar'ı bazı Arap ülkelerinin yöneticileriyle görüştürdü. Böylece bir yandan geleceğin devlet başkanının diplomatik görgüsü arttı, diğer yandan da Arap dünyasının Başar'a desteği sağlanmış oldu.

Bu hızlı yükselişe ve yoğun hazırlığa rağmen, Başar yönetimini hedef alan ciddi tehditlerin varlığı inkar edilemez. Bunlardan en önde geleni, 1984'te kalkıştığı başarısız darbeden sonra sürgüne gönderilen Başar'ın amcası Rıfat Esad. Rıfat, devlet başkanlığı koltuğunda hala gözü olduğunu, 1999'da Lazkiye'de meydana gelen Hafız Esad karşıtı gösterileri destekleyerek göstermişti. Time dergisinin iddiasına göre yasadışı yollardan elde ettiği 100.000.000 dolarlık bir servete sahip olan 62 yaşındaki Rıfat, kendisine sadakatle bağlı azımsanmayacak sayıda milis gücüne de sahip bulunmakta. Sürgünde bulunduğu İspanya'dan, Londra'da oğlunun sahip olduğu Arapça televizyon kanalı aracılığıyla Suriye halkına seslenen Rıfat, Başar'ın devlet başkanlığına getirilmesini yasadışı ve gayrimeşru ilan ederek, yeğenini rahat bırakmayacağını ilk işaretini verdi. Hama katliamının baş mimarı olduğu gerçeğini bir kenara bırakarak, Suriye'de demokratik bir rejim kurulmasının ancak kendisinin iktidara gelmesiyle mümkün olabileceğini ifade eden Rıfat, Suriye içinden ve Batılı başkentlerden herhangi bir olumlu sinyal alamayınca şimdilik beklemeye koyuldu. Başar,

babasının demir yumruğunu kullanmakta tereddüt eder ya da, Batı'da tanıştığı çoğulcu yaklaşımların etkisiyle, ülkede erken bir demokratikleşme hamlesi başlatırsa, kısa sürede oturduğu koltuğunu yine kısa sürede kaybedebileceği bir kargaşa ortamına yol açabilir. Başar tecrübesizliğinin kurbanı olabilir.

Öte yandan Suriye ordusu, Başar'ın iktidarını güçlendirmesinde en önemli etken olacaktır. Hafız Esad'lı yıllar boyunca ordu, sadakatinden şüphe edilmeyen bir unsur haline getirilmişti. Ama, ordunun sadakat odağı Hafız Esad'ın karizmatik kişiliğiydi, Esad ailesi değil. Dolayısıyla, Başar hassas bir noktadadır. Bugüne kadar yürüttüğü girişimler, ordunun kendisine tam anlamıyla destek vermeyi kabul etmesiyle sonuçlanmış mıdır? Ordu bir bütün olarak Başkomutan Başar'a biat edecek midir? Bunlar cevaplanması güç sorulardır. Pek çok başkomutanın, kendi subaylarınınca devrildiğine defalarca tanık olunan Ortadoğu'da, Başar'ın başkomutanlık görevine getirilmesiyle, ordunun denetimini tam anlamıyla eline aldığını söylemek safdillik olur.

Bir diğer tehdit unsuru, yıllardır yönetim mekanizmalarından dışlanmış Sünni çoğunluğun gizliden gizliye sürdürdükleri sessiz muhalefettir. Hafız Esad, ülkede çoğunluğu oluşturan Sünniler tarafından "sapık" bir inanış olarak nitelendirilen Nusayriliği, İslam'ın meşru bir mezhebi olarak kabul ettirmek için yoğun çabalar sarfetmiş, 1973'te Lübnan'da yaşayan Şii lider Musa Sadr'dan bu yolda bir fetva bile almıştı. Ayrıca Sünni kesimin tepkisini yatıştırmak için, İslam'ın devlet dini olarak Suriye Anayasası'nda yer almasını sağlamış, cami ve Kuran kurslarını teşvik etmiş, dinsel bayramlarda İslam'ın kardeşlik ve hoşgörüsüne vurgu yapan mesajlar yayınlamıştı. Gerçi en örgütlü Sünni muhalefet unsuru olan Müslüman Kardeşler, Hama katliamı sırasında büyük bir darbe yemiş ve bir daha eski gücüne asla kavuşamamıştır. Ama, Suriye eliti içinde, bir Sünni muhalefetin yükselişini de göz ardı etmek mümkün değildir. Nitekim 1990'ların başında El-Muhaberat, silahlı bir Sünni fraksiyonun varlığını ortaya çıkarmış ve bu oluşum yok edilmiştir. Başar, Nusayrilerin ezici çoğunlukta olduğu ordunun üst kademelerini kendi yanında tuttuğu sürece, sivil Sünni muhalefetin başarılı olması beklenmemelidir. Ama ordu, Başar yanlıları ve karşıtları arasında bölünürse, ülke bir iç savaş ortamına sürüklenebilir ki, bu durumdan en fazla yararlanmak isteyenlerin başında yıllardır Hama'nın intikamını almak için fırsat kollayan Sünni muhalefet gelecektir.

Son olarak, Hafız Esad 1990'ların ikinci yarısında ülke gündemine getirdiği ekonomik dönüşüm ve uluslararası pazarlara eklenme sürecini tamamlayamadan ölmüştür. Tüm eski Sovyet uydusu ülkelerde olduğu gibi Suriye'de de acil ekonomik reformlara ihtiyaç duyulmaktadır. % 3.3'lük nüfus artış hızının devam etmesi halinde 22 yıl sonra ülke nüfusunun iki katına ulaşarak 34.000.000'a ulaşması beklenmektedir. Ekonominin büyük oranda tarım sektörüne dayandığı ve ekilebilir arazinin % 80'inin modern sulama

imkanlarından yoksun olduğu Suriye'de, mevcut ekonomik anlayışın iflasın eşiğine geldiği görülmektedir. Devletçi ve plancı anlayışa rağmen, tarım için hayati önem taşıyan su, büyük rezervuarlardan, boru hatlarıyla tarımsal alanlara taşınmamıştır. Son yıllarda bulunan petrol ve doğalgaz kaynaklarına rağmen, yanlış işletmecilik sonucu, petrol üretimi giderek azalmaktadır. Altyapı yetersizliği, yeni sektörlerin açılmasını güçleştirmektedir. Sistemdeki yozlaşma ve artan yolsuzluk olayları ekonomik yapıyı zedelemektedir. Başar Esad, gelişmiş Batı ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini artırmadan babası döneminde başlatılmış ekonomik hamlelerin başarıyla sonuçlanamayacağını farkındadır. Ne var ki, 1990'lar boyunca Doğu Avrupa ülkelerinde ve eski Sovyet cumhuriyetlerinde gözlemlendiği gibi, devletçi ekonomi politikalarının liberalleştirilmesi, büyük toplumsal ve siyasal patlamalara gebe bir süreçtir. Başar, koltuğunda yukarıda sayılan tehditlerden uzak bir biçimde oturduğu ve güç kazandığı sürece bu dönüşümü gerçekleştirebilir. Muhtemel tepkileri de rahatça göğüsleyebilir. Ancak, tüm tehditleri bertaraf etmeden girişeceği ekonomik atılımlar, halktan gelen tepkilerin kartopu gibi büyümesi ve muhalif unsurların bu tepkileri Başar karşıtı tutumların ana eksenini kullanarak kullanmalarını sonucunu doğurabilir.

Hafız Esad'ın ölümünden önce, Suriye-İsrail barış görüşmeleri çok önemli bir döneme girmişti. 1996'dan beri ilk kez Aralık 1999'da Washington'da bir araya gelen İsrail Başbakanı Ehud Barak ile Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara, İsrail ve Suriye ordularının Lübnan'dan çekilmeleri ve Golan tepelerinin Suriye'ye geri verilmesi gibi çözümü son derece zor sorunları ele aldılar. Bu görüşmeyi Ocak ayında, ABD Başkanı Clinton'un özel temsilcisi Dennis Ross'un da katıldığı Shepherdstown görüşmeleri izledi. ABD'nin, taraflara, Golan'ın belli koşullarla Suriye'ye bırakılmasını öngören bir çalışma metni sunması, Suriye tarafının uzun yıllardır yokuşa sürdüğü müzakerelere daha sıkı sarılmasını sağladı. Aynı yıl içinde yapılan üçüncü tur görüşmelerde de ABD'nin Golan konusunda ısrarcı olması Suriye'yi rahatlatı.

Washington ve Shepherdstown görüşmelerinden kesin bir sonuç alınmasa da, Suriye ve İsrail'in barış sürecinde dönüşü olmayan bir yola girdikleri açıkça görüldü. Nitekim, İsrail Başbakanı Barak, ülkesine döndükten sonra, Golan'dan çekilme konusunda kamuoyu desteği oluşturmaya çalıştı. Muhalefetteki Likud cephesi, aşırı dinci ve aşırı milliyetçi partiler ve Golan'da iskan ettirilmiş, çoğu eski Sovyet cumhuriyetlerinden göç etmiş 20.000 kişinin yoğun tepkilerine rağmen, Barak Golan'dan çekilme konusunda kararlı olduklarını defalarca ifade etti. Mayıs ayında çok önemli bir hamle yapan İsrail, beklenmedik bir şekilde hızla Güney Lübnan'dan çekildi. İsrail, bu hamlesiyle uzun soluklu satranç oyununda eli Şam'a geçirdi. Barış Sürecini yakından izleyenler, Suriye'nin karşı hamlesini beklerken, Hafız Esad'ın ölüm haberiyle sarsıldılar.

Başar'ın Barış Süreci ile ilgili olarak, babasının politikalarını devam ettirmesi ve

1991'den beri Suriye adına görüşmelere tam yetkili olarak katılan Dışişleri Bakanı Faruk El-Şara'yı, İsrail'le ilişkiler konusunda bir kez daha yetkilendirmesi bekleniyor. Ancak, kısa bir süre önce önemli bir rahatsızlık geçiren El Şara'nın üstlendiği bu ağır görevi daha ne kadar sürdürebileceği şüphe konusu... Başar, ya El Şara kadar güçlü ve tecrübeli bir başka diplomatı Barış Süreci için hazırlamaya çalışacak, ya da gençliğine ve dinamizmine güvenerek bu konudaki yetkileri bir süre sonra kendi üzerinde toplamaya çalışacaktır. Her iki durumda da, kısa vadede Suriye'nin Barış Süreci'nin ilerlemesi için gerekli adımları atması beklenmemelidir. Çünkü, içerideki durumunu güçlendirmeden Başar'ın, Lübnan'dan çekilmek gibi radikal adımlar atması, ordu ve Baas'tan sert tepkiler yükselmesine neden olabilir.

Öte yandan, Barış Süreci'nin devamı konusunda tutumlarının hassasiyetle izlenmesi gereken iki ülke İsrail ve ABD'dir.

İsrail, Başar'ın iç politikadan kaynaklanan güçlüklerini anlayışla karşılayarak, Suriye'nin tekrar somut önerilerle masaya oturmasını sabırla beklemeye koyulmuş, bu arada Filistin'le yürüttüğü ama Suriye görüşmeleri nedeniyle ikinci plana ittiği Nihai Antlaşma müzakerelerini tekrar başlatmıştır. Ancak, Golan Tepelerinden çekilme konusunda ciddi bir direniş ile karşı karşıya olan ve dinci Şas partisinin, eğitim alanında yapılan düzenlemeleri bahane ederek koalisyondan çekilmesiyle Knesset'teki çoğunluğunu kaybeden Ehud Barak hükümetinin, Suriye'nin uzun süre hamle yapmamasını sabırla bekleyebilmesi şüphelidir. İsrail, dikkatsiz açıklamalar ve hareketler sergilerse, Suriye ile barış görüşmeleri uzun bir süre başlamamak üzere kesilebilir ve 1991 öncesi döneme dönülebilir.

ABD de en az İsrail kadar dikkatli bir yaklaşım sergilemek durumundadır. Dışişleri Bakanı Madeline Albright'ın, Clinton'un başkanlığı döneminde 22 kez Şam'ı ziyaret etmesiyle, Suriye-İsrail ilişkilerine verdiği önemi açıkça gösteren ABD, bir yandan Başar'ın iktidarını dışarıdan desteklerken diğer yandan, İsrail'i sabırlı ve itidalli olmaya yönlendirecek politikalar peşindedir.

Barış Süreci'nde olduğu gibi Hafız Esad'ın ölümü, Türkiye-Suriye ilişkilerinin de önemli bir dönemeçte olduğu sırada geldi. 1998 Adana mutabakatıyla başlatılan yumuşama ortamı, 1999'da Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve Faruk El Şara'nın New York'ta Birleşmiş Milletler'de yaptığı görüşmede ulaşılan ilkeler çerçevesinde normalleşme sürecine girmişti. Mart 2000'de dışişleri bakanlıklarının siyasi direktörleri Şam'da biraraya gelmişler ve Türkiye'nin hazırladığı taslak muhtırayı görüşmüşlerdi. Bu arada, iki ülke arasında Mart 1999'da çifte vergilendirmenin kaldırılması ve yatırımların karşılıklı olarak teşviki konularında anlaşmaların hazırlıklarına başlanmış, Karma Ekonomik Komite görüşmeleri yapılmış, ticaret hacminin 700 milyon dolara ulaşması sağlanmıştı. Siyasi direktörler toplantısının devamının Ankara'da yapılması ve

tarafarca imzalanabilecek bir siyasi metnin hazırlanması beklenirken Hafız Esad'ın ölümü, ilişkilerin geleceğini belirsizliğe soktu.

Başar'ın, iktidarını sağlamlaştırması durumunda, 1998'de başlatılan normalleştirme sürecinin, yavaş da olsa devam etmesi beklenebilir. Nitekim, Cumhurbaşkanı Necdet Sezer, devletin bazı kurumlarından ve kamuoyunun bir kesiminden gelen itirazlara rağmen katıldığı Hafız Esad'ın cenaze töreni sırasında görüştüğü Başar Esad'a, Türkiye'nin onun yönetimine sıcak baktığını ifade etmiştir. Bu çok önemli bir adımdır. Çünkü Ankara, Şam'da bir iktidar mücadelesinin başlaması halinde, Ortadoğu Barış Süreci konusunda olduğu gibi, Suriye'nin Türkiye ile ilişkilerinde bir ilerleme niyeti sergilemesinin söz konusu olmayacağını farkındadır.

Türkiye-Suriye ilişkilerinin geleceğiyle ilgili en olumsuz senaryo, Başar'ın kısa süre sonra devrilmesi ve başka bir diktatörün iktidarı ele geçirmesidir. Ortadoğu'da, içeride meşruiyetlerini sağlamak isteyen diktatörlerin, dış politikada çılgınca adımlar atması alışılmadık bir uygulama değildir. Kaddafi'den Saddam'a Ortadoğu diktatörlerinin hayatları bu tür örneklerle doludur. Başar'ı devirecek diktatörün dış politikadaki eylem alanları güneyde İsrail ve kuzeyde Türkiye olacaktır. Uluslararası tepkilerden çekinen bu yeni lider İsrail yerine Türkiye ile bir gerginlik yaşamayı tercih edebilir ve bir süredir dondurulmuş olan su sorunu, Hatay üzerindeki hak iddiaları ve PKK'ya destek gibi konuları tekrar gündeme getirebilir ki, Suriye'nin ateşle oynaması anlamına gelecek bu tür davranışlar, Türkiye-Suriye ilişkilerinde kalıcı yaralar açabilir.

Türkiye, en uzun sınırı paylaştığı komşusu olan Suriye'de akılcı politikalar izleyecek bir liderin varlığını memnuniyetle karşılar. Söz konusu akılcılığın ölçüleri, değişen dünya şartlarına uyum sağlamak, irredantist maceralardan uzak durmak ve sıcak çatışmanın eşiğinden dönen ikili ilişkilerin geleceğine iyi niyetle yaklaşmaktır.

Kaynakça

- "After Essad," *Economist*, 355/8175: 18.
- "At the Table with Assad," *Newsweek*, 135/245: 42-46.
- "Bashar's World," *Economist*, 355/8175: 24-27.
- AJAMI, Fouad (2000), "A Master of the Realm," *U.S. News and World Report*, 128/25.
- BEYER, Lisa et al. "Courage Under Fire," *Time*, 155/23: 48-52.
- COBBAN, Helena (2000), "Syria's New Assad No Sure Thing," *Christian Science Monitor*, 92/152: 10.
- COOPER, Matthew et al. (2000), "After the Lion," *Time*, 155/25: 42-46.
- ELTHAHAWY, Mona (2000), "A Scripted Changing of the Guard in Syria," *U.S. News and World Report*, 128/25: 31.
- HIRSCH, Michael et al. (2000), "Legacy of an Arab Survivor," *Newsweek*, 135/25: 40-43.

KILINÇ, Ramazan (2000), "Esad Sonrası Suriye'de Değişim İmkânı," *Stratejik Analiz*, 1/3: 3-14.

MAKOVSKY, David (2000), "The Rising Son in Syria," *U.S. News and World Report*, 128/24: 36.

PETERSON, Scott (2000), "How Syria's Brutal Past Colors Its Future," *Christian Science Monitor*, 92/146: 1.

PHILLIPS, Andrew (2000), "A Tough Act to Follow," *Maclean's*, 113/26: 36-37.

PRYCE-JONES, David (2000), "Death of a Tyrant," *National Review*, 52/12: 24-26.

TRILLIN, Calvin (2000), "A Smoother Dynasty," *Time*, 155/26: 20-21.

VAN DAM, Nicholas (2000), *Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum* (İstanbul: İletişim Yayınları).